

gramatičke rečenice, a da ne poznaje pravila koja leže u osnovi takvih rečenica, a još manje da je sposobna takva pravila formulirati.

Induktivna sposobnost kao treća od najvažnijih faktorskih sposobnosti za stjecanje jezika vjerojatno predstavlja faktor rezoniranja iz psiholoških modela intelekta. Tim faktorom se ostvaruje i veza između sposobnosti za učenje jezika i opće inteligencije. Ta se induktivna sposobnost na području jezika manifestira kao mogućnost da se u jezičnim sadržajima zapažaju i identificiraju gramatički ili smisleno korespondentni obrasci i odnosi.

Za sve te tri sposobnosti, a na osnovi tog modela, konstruirani su testovi koji predstavljaju faktorski čiste testove. Istraživanja prediktivne valjanosti takvih instrumenata formiranih u baterije pokazuju da je ona vrlo visoka. Multipla korelacija dostiže vrijednosti i od 0.84, kad se kao kriterij uzme uspjeh.

Međutim, iz takvih rezultata i empirijskih modela proizlaze i određene reperkusije i preporuke za praksu, koje su opet u suprotnosti s drugim teorijama (neempirijskim). Na taj je način danas stvorena fronta između onih teorija koje Carroll naziva teorijama »audiolingvalnih navika« i teorija koje se nazivaju »teorijama učenja kognitivnog koda«.

Fulgosi i Marković su (1975) izvršili faktorsku analizu illinoiskog testa psiholingvističkih sposobnosti, koji je konstruiran na osnovu Osgoodova modela psiholingvističkih sposobnosti. Rezultati faktorske analize nisu potvrdili taj model. Broj ekstrahiranih faktora je mnogo manji nego što pretpostavljaju konstruktori testa (Kirk i McCarthy, 1969; Kirk i Kirk, 1971) i ne potvrđuje neke od osnovnih pretpostavki u tom modelu psiholingvističkih sposobnosti. Međutim, rezultati te analize pokazuju da se može govoriti o postojanju različitih psiholingvističkih sposobnosti. Na osnovi toga autori analize zaključuju da je potrebno izvršiti dalja istraživanja, i u vezi s Osgoodovim modelom psiholingvističkih sposobnosti, i u vezi s drugim postojećim ili potencijalnim modelima tih sposobnosti.

Ranko Bugarski

POLOŽAJ PSIHOLINGVISTIKE U KRUGU LINGVISTIČKIH DISCIPLINA

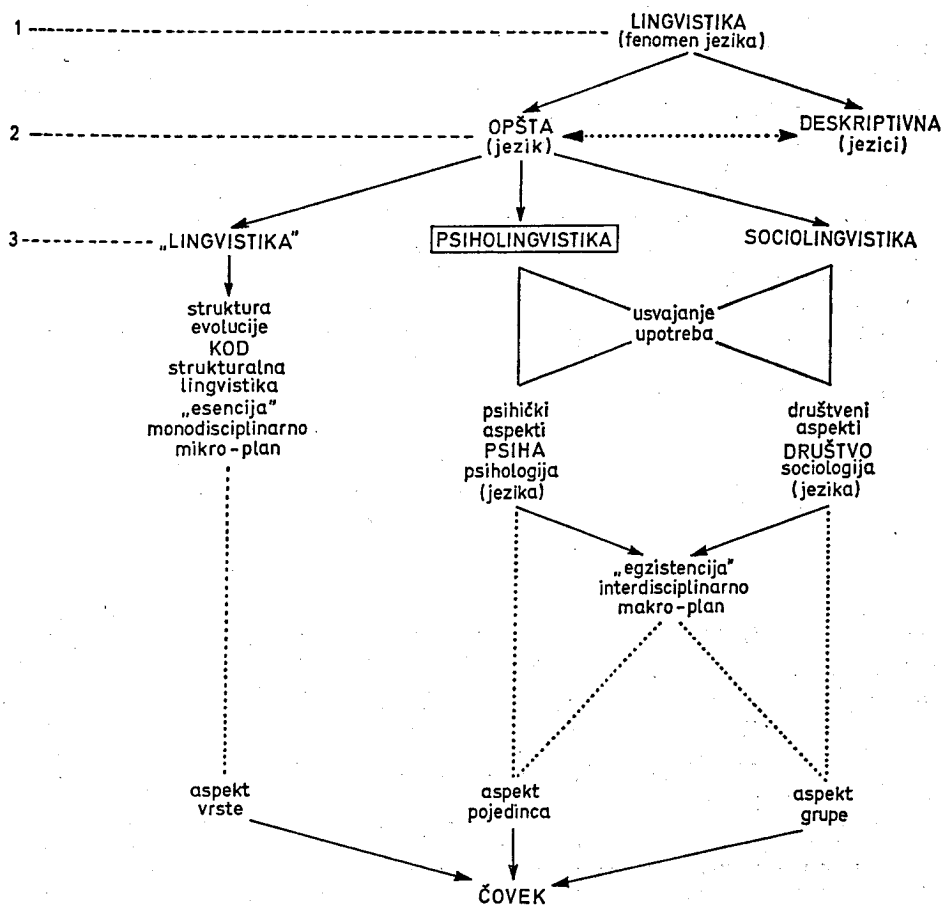
Termin *psiholingvistika* služi danas kao globalna oznaka za istraživanja u širokom i prilično raznorodnom skupu naučnih oblasti, među kojima su sledeće:

- elementi u činu komunikacije i odnosi između njih
- neurološke osnove jezika
- jezik, mišljenje i saznanje
- pojedinac i društveni kontekst komuniciranja
- usvajanje i gubljenje jezika
- psihički mehanizmi percepcije i produkcije govora
- psihološki aspekti gramatičke strukture
- formiranje pojmova i leksičko značenje
- modeliranje govorne delatnosti.

Pojedini pravci i istaknuti pojedinci posebno naglašavaju neke oblasti sa ovog spiska, koji u svojim raznim delovima odražava istorijske korene psiho-

lingvistike u teoriji informacija, psihološkoj teoriji učenja i lingvističkoj teoriji i analizi. Domen psiholingvistike je izrazito interdisciplinaran, zahvatajući pored lingvistike i psihologije još i sociologiju, biologiju, neurologiju, teoriju komunikacija, pedagogiju itd.

Mesto psiholingvistike u odnosu prema lingvistici u celini i posebno sociolingvistici još nije utvrđeno (što je i razumljivo s obzirom na skorašnji nastanak ovih međudisciplina), pa iz toga proističu razni potencijalni i stvarni nesporazumi. Svrha je ovog izlaganja da ukaže na neke od njih i da iznese autorovo mišljenje o statusu psiholingvistike u sklopu lingvističkih disciplina. U tu svrhu poslužićemo se skicom međusobnih odnosa oblasti neposredno relevantnih za našu temu.¹

¹ Shema se može tumačiti i kao delimična razrada skice odnosa između lingvistike, sociologije i psihologije, date u radu: R. Bugarski, »Predmet i metode sociolingvistike«, u zborniku *Jezik u društvenoj sredini* (ur. R. Bugarski, V. Ivir i M. Mikeš), Novi Sad 1976, str. 10.

Brojevi s leve strane obeležavaju sukcesivno specifičnije nivoe određivanja lingvistike; sva tri nivoa definisana su predmetom istraživanja (što treba stalno imati na umu). Predmet lingvistike u najširem smislu jeste fenomen jezika (nivo 1), koji ima svoj opšti i posebni deo (nivo 2); dvosmerna strelica simbolizuje međuzavisnost opšte lingvistike, koja proučava opštu prirodu i bitna obeležja jezika kao pojave, i deskriptivne lingvistike, koja opisuje manifestacije te pojave u obliku pojedinih jezika.

Opšta lingvistika ima tri glavna vida: uže lingvistički, psiholingvistički i sociolingvistički (nivo 3). Prvi je u skici stavljen pod navodnike zato što se, zbog nepostojanja pogodnog, a opšteprihvaćenog naziva, on često terminološki izjednačuje s celom lingvistikom. To je zapravo lingvistika u užem smislu (engl. *linguistics proper*), koja se nekad, ne najsrećnije, određuje kao strukturalna lingvistika ili kao mikrolingvistika. Ona proučava strukturu i evoluciju jezika kao koda, baveći se pitanjima »esencije« (šta je jezik?) u osnovi monodisciplinarno i na mikro-planu istraživanja. Nasuprot njoj, psiholingvistika (uokvirena kao središnji predmet razmatranja u ovom prilogu) i sociolingvistika bave se pitanjima usvajanja i upotrebe jezika, s tim što prva ispituje psihičke aspekte tih procesa i otuda je, preko psihologije jezika, u tesnoj vezi s psihologijom, dok druga proučava društvene aspekte istih procesa i tako je, preko sociologije jezika, tesno povezana sa sociologijom.² Za razliku od lingvistike u užem smislu, psiholingvistika i sociolingvistika razmatraju pitanja »egzistencije« (gde i kako jezik postoji?) na nužno interdisciplinarnan način i na makro-planu istraživanja. Skica pokazuje da one, iako s različitim težištima, imaju prilično mnogo zajedničkih osobina, što čini njihovo razdvajanje u nekim domenima sve težim.³ Na kraju, sasvim orijentaciono i uslovno, tri oblasti izdvojene na nivou 3 dovedene su u vezu sa tri vida postojanja čoveka — kao pripadnika ljudske vrste, kao pojedinca i kao člana društvene grupe.⁴

Verujemo da predložena shema, koliko god pojednostavljena i parcijalna donekle olakšava uvid u temeljne odnose unutar razmatranog sklopa. Kao i kod drugih shema slične namene, eksplicirani odnosi imaju i daljih implikacija, ali za ovaj osvrt važno je samo koliko nam ona može pomoći u okviru date teme.

² Ova formulacija podrazumeva razlikovanje psiholingvistike od psihologije jezika i sociolingvistike od sociologije jezika, ali definisanje relevantnih razlika izlazi iz okvira ovog izlaganja. Reći ćemo samo da osnova za takvo razgraničenje u prvom slučaju nije još dovoljno jasna na planu sinhronije, dok je u drugom slučaju, zahvaljujući radovima Fišmana i drugih, relativno dobro uočljiva. V. Bugarski, *op. cit.*, i tamo navedenu literaturu.

³ Tako se npr. usvajanje materinjeg jezika, doskora smatrano psiholingvističkom oblast *par excellence*, u aktuelnim istraživanjima sve više vezuje i za sociolingvistiku. Već se javljaju i rasprave o eventualnom spajanju tih disciplina u obliku jedne nove »psihosociolingvistike« ili »sociopsiholingvistike«; v. J. Průcha. »Psycholinguistics and Sociolinguistics — Separate or Integrated?«, *Linguistics* 89 (= *International Journal of Psycholinguistics* 1), 1972, 9—23; i T. Slama-Czacu, »Is a 'Socio-Psycholinguistics' Necessary?« *Linguistics* 112 (= *International Journal of Psycholinguistics* 2), 1973, 93—104.

⁴ Shematsko povezivanje pojedinca s psiholingvistikom, a društva sa sociolingvistikom već je tradicionalno; ovde se pak ljudska vrsta analogno povezuje s lingvistikom u užem smislu radi isticanja veze između biološkog aspekta čoveka i kodnog aspekta jezika: čovek je jedino biće koje svet svoga iskustva kodira uz pomoć simboličkog sistema kakav je jezik. Nešto šire o tome kako jezik obeležava čoveka u ta tri vida v. u knjizi: R. Bugarski, *Lingvistika o čoveku*, BIGZ, Beograd 1975, 16—23.

Pomenuti nesporazumi oko statusa psiholingvistike, posebno u odnosu prema lingvistici, velikim delom proističu iz čestog propuštanja da se odredi značenje koje se u takvom kontekstu pridaje terminu *lingvistika*, tj. da se precizira na koji se nivo ove nauke misli. (Činjenica da se i termin *psiholingvistika* može odnositi na različite stvari ovde nema značaja: na šta god se on odnosio u širokom smislu naših polaznih određenja, argumentacija ostaje nepromenjena.) Suština je u tome što kada o lingvistici govore lingvisti, oni po pravilu imaju na umu širu oblast na nivou 1 ili 2, dok se ista reč u upotrebi psiholingvиста, sociolingvиста i primenjenih lingvиста gotovo uvek prećutno odnosi na uže polje lingvistike na nivou 3. Pojedini autori iz ove druge kategorije, govoreći često u jednom dahu i u istom redu o lingvistici, psiholingvistici i sociolingvistici, kao da su to tri nauke istog ranga, uglavnom propuštaju da jasno naznače šta za njih u tom poretку znači *lingvistika*.⁵ Naša shema eksplicira takvo implicitno sužavanje pojma lingvistike: pokazujući strukturu koja se nadnosi nad pomenuti zavodljivi, ali varljivi trolist, ona skreće pažnju na okolnost da lingvistika u svom tradicionalnom i još uvek besprekorno legitimnom smislu ostaje nadređena psiholingvistici i sociolingvistici. Njome se ipak ne negira izvesna tendencija — simbolizovana strelicama — izdvajanja tih dveju oblasti iz okrilja primarne matične nauke (u tom viđenju psihologiji i sociologiji pripada uloga sekundarnih matičnih nauka). Ali tendenciju — naročito takvu čija se opravdanost može dovesti u pitanje — treba jasno razlikovati od gotovog čina.

Drugo pitanje, koje se ponekad postavlja u krivom svetlu, takođe zbog nedovoljne pojmovne i terminološke strogosti, jeste pitanje da li je psiholingvistika teorijska ili primenjena disciplina. Naša shema, sačinjena prema *predmetu*, ne obuhvata nikakvu podelu lingvistike na teorijsku i primenjenu, što je pitanje *pristupa*. Discipline definisane predmetom istraživanja nisu, naime, same po sebi ni »čiste« ni »primenjene«; u principu, celokupna skicirana oblast podložna je i teorijskoj analizi i ispitivanju sa stanovišta mogućih primena u njoj stečenih znanja izvan nje.

Uprošćeno govoreći, teorija je to jača što se ide dalje niz skalu nivoa, a najjača je kod lingvistike u užem smislu. (Iz istorijskih razloga, ali svakako u vezi s najvećom relativnom koherentnošću specifičnog predmeta, teorijsko fundiranje lingvistike kao nauke izvedeno je u domenu samog jezičkog koda, a u znaku strukturalne lingvistike.) U poređenju s ovim, specifično psiholingvistička (i sociolingvistička) teorija tek je na početku. A primene su izrazito zastupljene već na nivou 2, gde je deskriptivni deo tesno povezan u praksi s nastavom jezika, dok opšti deo svojim grananjem otvara razne mogućnosti. Ovde su »egzistencijalne« grane inherentno primenljivije od »esencijalne«, pa najviše primena ide preko psiholingvistike i sociolingvistike, ponaosob ili u kombinaciji (usvajanje maternjeg i učenje stranih jezika, terapija govora, višejezičnost, jezičko planiranje, obrazovanje itd.). Direktne primene lingvistike u užem smislu obično su u pravcu semiotike. Tako psiholingvistika i sociolingvistika tipično vode poljima primene gde je neki vid jezika *predmet* istraživanja, a lingvistika u užem smislu onima gde se traže jezički *modeli*.

Kao *interdisciplinarne grane* utemeljene u opštoj lingvistici, psiholingvistika i sociolingvistika imaju povratan uticaj u smislu *intradisciplinarnog pri-*

⁵ Primera ima dosta u literaturi iz tih oblasti, a njihova učestalost logična je posledica činjenice da ti odnosi nisu još doživeli ozbiljniju teorijsku elaboraciju ni u samoj lingvistici.

stupa celoj ishodišnoj nauci.⁶ S druge strane, primenjena lingvistika, kao pristup, ima po našem mišljenju samo taj drugi vid postojanja, a tu je još opštija utoliko što unutar šireg područja lingvistike nadilazi razliku između psihološkog i sociološkog obojenja. Ona je, dakle, pojam drukčije vrste, pa nema nikakve neposredne uže korelacije između primenjene lingvistike s jedne strane te psiholingvistike i sociolingvistike s druge strane. Istraživanja u okviru tih drugih dveju oblasti mogu — kao i u slučaju lingvistike u celini — biti manje ili više »primenjeno« orijentisana, i to je sve. Nema teorijske potrebe za zbnjujućim distinkcijama između teorijske i primenjene psiholingvistike ili sociolingvistike, ili čak teorijske i primenjene psihosociolingvistike. Takvi termini mogu se javljati u slobodnoj upotrebi, ali nema razloga da se oni uvode u sistematiku naučnih disciplina. »Primenjena psiholingvistika« je prosto lingvistika primenjena, preko psiholingvistike, na oblasti u opštem pravcu psihologije; analogno važi i za »primenjenu sociolingvistiku«.⁷

Dva pitanja na koja smo se osvrnuli (odnos psiholingvistike prema lingvistici, i odnos teorijskog i primenjenog u domenu psiholingvistike) svakako su najvažnija, iako ne i jedina koja proističu iz ispitivanih odnosa. Pored toga što su od značaja pri svakom pokušaju sistematizovanja lingvističkih disciplina, ona se postavljaju i u kontekstu nastave stranih jezika, jer se upravo u novijoj literaturi iz te oblasti nalazi prilično mnogo primera neobavezne upotrebe ovde razmatranih termina, koja kod nastavnika željnog teorijskih obaveštenja može da izazove razne nedoumice.

Noviji razvoj u širim okvirima nauke o jeziku pokazao je da se proučavanje jezika kao strukture, koje je lingvistici obezbedilo čvrste teorijske temelje i istaknuto meso u krugu modernih nauka, mora dopuniti sistematskim interdisciplinarnim ispitivanjem funkcionisanja te strukture na psihičkom i društvenom planu. To saznanje je i dovelo do konstituisanja psiholingvistike i sociolingvistike, bez kojih se već sada ne vide putovi bitnog daljeg napretka lingvistike u užem smislu (i zbog toga u skici okružene navodnicima), a time i opšte lingvistike.

Ali ako je danas teško zamisliti neku valjanu lingvistiku iz koje bi bile izuzete psiholingvistika i sociolingvistika, isto je toliko teško — ako ne i teže! — zamisliti bilo kakvu psiholingvistiku (ili sociolingvistiku) ozbiljno izdvojenu iz lingvistike. Psiholingvistička i sociolingvistička istraživanja sada su s pravom popularna, ali bi raskid s lingvističkom maticom na današnjem stepenu njihova razvoja mogao da vodi samo restauraciji komotne i lingvistički dosta naivne »psihologije jezika« (odnosno »sociologije jezika«) jedne ranije generacije.

⁶ Tako je npr. za Čomskog svaka prava lingvistika već u izvesnom smislu psiholingvistika, a za Labova — sociolingvistika; dovedena do svojih krajnjih teorijskih konsekvencija, takva stanovišta vodila bi ukidanju psiholingvistike i sociolingvistike kao posebnih lingvističkih grana. O razlici između dela celine i pristupa celini u ovom kontekstu v. u radu navedenom u belešci 1, str. 10—11.

⁷ Vredna je pomena okolnost da R. Titone, ne dugo pošto je sam objavio knjigu pod naslovom *Psicolinguistica applicata* (Roma 1970), energično formuliše stav po kome je podela psiholingvistike na »čistu« i »primenjenu« neosnovana i fiktivna, jer je psiholingvistika kao nauka »samo jedan nedeljiv sistem znanja«, dok ono što ide pod imenom »primenjene« psiholingvistike ili je deo »čiste« psiholingvistike ili uopšte ne pripada ovoj nauci. V. R. Titone, "Applied Psycholinguistics — Amphibian or Phantom?", *Linguistics* 153 (= *International Journal of Psycholinguistics* 4), 1975, 67—70.

Sumirajući aktuelnu situaciju, možemo konstatovati da su objektivno prisutne i centripetalne i centrifugalne snage, te da se utoliko može govoriti o osciliranju psiholingvistike između statusa grane lingvistike i autonomnog interdisciplinarnog statusa. Predmetno dosta heterogena, teorijski tek načeta, metodološki neujednačena, ali puna obećanja, psiholingvistika privlači znatnu pažnju, a tek će budućnost jasnije zacrtati njen opšti pravac kretanja. Danas ima uticajnih zagovornika njene autonomije — dakako, među samim psiholingvistima.⁸ Međutim, veliko je pitanje koliko bi dobra donela preuranjena autonomija bilo psiholingvistici, bilo lingvistici u celini. Najbolja perspektiva psiholingvistike u ovoj fazi ipak neće biti u odvajanju od lingvistike — bar ako se pod psiholingvistikom misli na samu nauku, za razliku od pojedinaca ili ustanova posvećenih praktikovanju te nauke. A gledano iz ugla daljeg progressa lingvističke nauke u najširem smislu, pa i odraza toga progressa na planu životnih problema svakidašnjice, dalja dezintegracija lingvistike možda je u krajnjoj liniji manje korisna od jedne bogatije vizije njenog predmeta. Ne treba se bojati da bi taj predmet, očigledno od interesa za mnoge nauke, time ostao rezervisan za lingviste. Interdisciplinarnost ostaje neophodna, samo se njena suština ne mora videti u ubrzanom stvaranju i osamostaljivanju interdisciplina, nego se može potražiti i u sistematskoj saradnji već postojećih nauka.

Rudolf Filipović

PSIHOLINGVISTIČKI ASPEKT KONTRASTIVNE ANALIZE

1. Jedan od glavnih zadataka koji se pridaje psiholingvističkim studijama — teoretskim i primijenjenim — jest odgovoriti na pitanja kako se usvaja jezik djece, a kako ga stvaraju i razumiju odrasli i na koji način objasniti psihološke mehanizme na koje se oslanja naša upotreba jezika.

Kako su ti psihološki mehanizmi i procesi učenja jezika aktivni do nekog stupnja i u toku usvajanja stranog jezika, logično je da se obraćamo i psiholingvistici (jednako teoretskoj i primijenjenoj) kad se bavimo pitanjima nastave stranih jezika.

Jedan od ciljeva kontrastivne analize, osobito one primijenjene, jest unapređivanje nastave stranih jezika općenito, a procesa jezičnog usvajanja posebno, pa je njezina veza s psiholingvistikom neophodno potrebna i korisna. Zadatak je ovog priloga prikazati kakav udio može imati psiholingvistika u kontrastivnoj analizi ili, još određenije: odrediti povezanost kontrastivne analize s psiholingvistikom i mogućnost primjene metoda i rezultata istraživa-

⁸ Na primer, T. Slama-Cazacu (*op. cit.*, 93) nudi svoju viziju psiholingvistike kao »istinski interdisciplinarnog polja, a ne grane bilo psihologije bilo lingvistike«, koje treba da »održati svoju nezavisnost u konfrontaciji s psihologijom, pa također i lingvistikom«.